

La morfologia verbal del *Llibre dels feits* en el context de l'evolució de la llengua

Max W. Wheeler

University of Sussex

m.w.wheeler@sussex.ac.uk

Sumari

1. Introducció. Variació dins el text, i entre els dos mss. més antics
2. Afixos innovats
  - 2.1 El passat perfectiu en /-r-/
  - 2.2 El passat perfectiu perifràstic
  - 2.3 La desinència de la segona persona del plural en l'indicatiu i subjuntiu (-ts ~ -u),
  - 2.4 La desinència de la segona persona del plural en l'imperatiu (-t ~ -ts)
3. Els radicals velaritzats
  - 3.1 Radicals velaritzats en el «morfoma L» (1SG del present d'indicatiu més tot el present de subjuntiu)
  - 3.2 Radicals velaritzats en el «morfoma PiTA» ('pretèrit i temps afins')
4. Altres canvis en el «morfoma PiTA»
  - 4.1 El reemplaçament de les formes «fortes» (rizotòniques) per les «febles» (arrizotòniques)
  - 4.2 El retrocés dels radicals «PiTA» terminats en sibilant
  - 4.3 El verb *dar*
5. Futur i condicional
  - 5.1 Formes sincopades en la conjugació III (p.e. *partrà*),
  - 5.2 Futur i condicional partit (*conseylar-vos-hia*) en contra del model amb clítics posposats (*conseylaria-us*);
6. Infinitiu: retrocés de -er tònic, i trasllat de conjugació II a III
7. Observacions finals

Abreviatures

Alcoi = *Llibre de cort de justícia d'Alcoi* (1263-65)

Avic = *Cànon d'Avicenna* (1365)

Bíblia = BRUGUERA, Jordi (2007): "Peculiaritats lingüístiques de la Bíblia catalana medieval", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* 54, pp. 5-32 (xvb)

CeG = *Curial e Güelfa* (c. 1450)

Cervera = *Liber Consiliorum* (*Llibre de consells de la Paeria de Cervera*) (1332-33)

Clams = *Clams i crims a la València medieval I* (1279-1299)

Cocent = *Llibre de cort de justícia de Cocentina* (1269-95)

ComMed = *Començaments de Medicina* (primer quart del s. XIV)

CrD = Bernat Desclot, *Crònica* (c. 1285)

CrM = Ramon Muntaner, *Crònica* (1352)

CrPC = *Crònica de Pere el Cerimoniós*: PAGÈS, Amédée (1942): *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon III de Catalogne dit le cérémonieux ou del punyalet*, Toulouse/Paris. Privat/Didier (1385)

DSG = *Diàlegs de Sant Gregori* (1340)

EdEpJC = *Les edats de Jesucrist i L'epístola de Jesucrist* (1350)

EFA = *Epistolari de Ferran I d'Antequera amb els infants d'Aragó i la reina Elionor* (1413-1416)

EpVM = *Epistolari de la València Medieval* (diverses dates)

FV = *Furs de València* (segon quart del s. XIV)

HO = *Homilies d'Organyà* (c. 1200)

HT = *Històries Troianes*: COLUMPNES, Guiu de (1916): *Les histories troyanes, traduites al català en el XIVèen segle per en Jacme Conesa*, ed. R. Miquel y Planas. Barcelona. Miquel y Planas (1367)

LCRM = *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV* (1357-60)

LJ = *Libre dels judicis 2* (1180-90)

LOCav = Ramon Llull, *Llibre de l'ordre de cavalleria* (1493)

LRGir = *Lletres reials a la ciutat de Girona* (diverses dates)

LSM = Ramon Llull, *Libre de Sancta Maria* (darrer quart del s. XIV)

MCV = *Manual de Consells de la ciutat de València I* (1306-24), *II* (1325-27)

MPR = Felip de Malla, *Memorial del pecador remut* (1425-49)

QSG = Guillem Rexach, *Questa del sant grasal* (1380)

Reg San = Arnau de Vilanova, *Regiment de sanitat a Jaume II* (s. xva)

Reint = *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó* (1343-49)

SVF = Sant Vicent Ferrer, *Sermons*, Volum 4 (1445-49)

UB = *Usatges de Barcelona* (creiem que el text català deu ser més aïnes de la segona meitat del s. XIII)

Vilamur = *Carta del comendador de Vilamur* (1251)

VSR = *Vides de sants rosselloneses* (darrer quart del s. XIII)

Xàt = *Manual de consells (Xàtiva)* (1378-79)

COND = condicional

PRF = perfet

IMP = imperatiu

PRS = present

IPFV = imperfectiu

PST = passat

PFV = perfectiu

SG = singular

PL = plural

SBJV = subjuntiu

XIVa i semblants = primera meitat del segle XIV

XIVb i semblants = segona meitat del segle XIV

1 Introducció. Variació dins el text, i entre els dos mss. més antics

Un fenomen molt notable en el text del *Llibre dels feits* és la incidència de variació morfològica. Entre 58 verbs caracteritzats per tenir almenys una forma verbal doble, trobem 170 categories amb dues variants, 24 amb tres variants, i dos amb quatre variants.¹ En aquesta llista no comptem els casos (molt freqüents) en què hi ha variants del radical sense cap categoria particular que tinga dues formes paral·leles; per exemple, en el verb *prear* amb radical pretònic /pre-/ o /prez-/ trobem les formes següents:

presar, presam, presarien, presada; preava, preàvem, prearan, preà. Sabem que la variació sincrònica de la llengua sovint correspon al canvi en curs. Amb una tal perspectiva investiguem en aquest article una bona part dels fenòmens de la morfologia verbal que veiem variables en el text del *LF*. Intentem situar aquesta variació en el marc de l'evolució morfològica tal que la coneixem a través dels textos recollits en el Corpus Informatitzat del Català Antic (*CICA*) i altres textos de l'època que hem estudiat.

Hem examinat també aspectes morfològics que varien entre els dos manuscrits tres-centescos: el ms. H de 1343, escrit per Celestí Destorrens, i el ms. C de 1380, escrit per Joan de Barbastro. Veurem que el ms. C modernitza la flexió verbal en un cert grau. Tanmateix, en uns quants passatges dóna una solució més arcaica, i en tals casos creiem probable que ha copiat més fidelment de l'original que no el copista del ms. H.²

En diverses ocasions ens servim del concepte de «morfoma» introduït a l'estudi de la morfologia flexional per Aronoff (1994). Un morfoma és un grup de categories morfosintàctiques que manifesten algun comportament morfològic distintiu en una llengua donada. L'agrupament de categories en un morfoma sovint té poca justificació semàntica, i de fet, aquest agrupament indica que la competència lingüística humana pot crear, aprendre, i manipular categories de pura forma morfològica. Un exemple conegut és aquell que Maiden (2004: 361) anomena el «morfoma L» de les llengües romàniques, que consisteix en la primera persona del present d'indicatiu més tot el present de subjuntiu. En català, aquest morfoma més sovint està marcat formalment per un element

¹ Amb quatre variants: *feu* (x120) ~ *faé* (x2) ~ *feé* (x1) ~ *fes* (x1) 'va fer'; *presem* (x21) ~ *prenguem* (x12) ~ *prenem* (x1) ~ *presérem* (x1).

² O, per dir-ho més exactament, en els casos esmentats depèn d'una tradició més arcaica que no ho fa el ms. H.

velar: /g/ en molts verbs de la IIa conjugació catalana, i /sk/ en els verbs de la conjugació III «incoativa».

2 Afixos innovats

2.1 Passat perfectiu en /-r-/

El *LF* es troba entre els primers testimonis del model innovat dels sufixos de certes persones del passat perfectiu: per exemple, en el nou model *cantares*, *cantàrem*, *cantàreu* vingueren a reemplaçar les formes heretades *cantest*, *cantam*, *cantàs*. Les noves desinències imitaven la forma heretada de la tercera persona del plural *cantaren*, substituint els corresponents afixos personals *-s*, *-m*, *-u*. Les formes noves no es van presentar totes a la mateixa època. Les de primera persona del plural anticiparen amb molt les de segona persona. Els primers exemples de la nova desinència de la segona persona del singular són *strengueres* i *aprengueres* (*Flors de Virtut* 1489), *perdéreu* (Fenollar i Escrivà, *Contemplació*, 1493). En les conjugacions I i III la nova forma de 1PL aportava l'avantatge d'evitar l'homonímia amb la forma del present d'indicatiu. Tanmateix, ja entre els primers exemples n'hi ha de la conjugació II, on el passat perfectiu es distingia generalment del present per manifestar un radical diferent. Les formes innovades que trobem en el *LF* són totes de la primera persona del plural. A primera vista pareix haver-n'hi quatre (1):³

(1) Exemples de 1SG.PST.PFV en *-rem* en el *LF*

ligàrem

E, quant fo feyt lo castell de fust, haguem nostres parats bé untats e ben adobats bé ·c·, e féu lo maestre fermar ·ii· àncores en terra ab ·i· mantell de cledes que anava davant, e fermar prop la era del val, a escudats e a hòmens garnits, los ferres de les àncores per terra de dins ab maçes; e per la rodeta de

³ Al *CICA* en consta un altre: *E, enans que nos partíssem d'Almenara, reteren-nos Alfàndech sempre en l'altre dia. E aguem aquests ·v· castells goanyats. E anam-nos-en al Pug, on era nostra companya, e aguérem gran alegria ab nós per la gràcia que Déu nos havia feyta* 111v23; c253.3. El text imprès (Bruguera 1991) té *agueren*, que és allò que demana el sentit. Evidentment cal descomptar uns quants exemples més de tercera persona del plural escrits amb *-m* final: *anàrem*, *dixérem*, *faérem*, *metérem*, així com unes quantes formes de 1PL.COND.PRF sorgit del plusquamperfet llatí: *haguérem*, *faérem* (x2), *poguérem*, *sofferírem*.

la àncora faem fermar sengles estaques grans e ferres per cada una ab maces de fust; e en aqueles *ligàrem* les cales per on devia córrer lo castell de fust. E dix-nos lo maestre que al matí aguéssem hòmens que·l tirassen, que él mostraria con irà tro a là. 78r13 c159.16⁴ mss. CDE: *ligaren*

presérem

E fom a Montsó; e vengren-nos primerament hòmens de Tamarit. E ·i_a· força que havia bastida Pero Maça, fiyl de N'Arnau de les Celles, que era prop Montsó, faem-la·ls combatre e *presérem*-la e faem-la enderrocar. E puys anam a Ràfals e presem-lo ab hòmens d'Almenar e de Tamarit, car ells se reteren a nós. 157r22 c401.3 mss. CDE: *preseren*

prometérem

E faem-los cartes de la lur ley, que la tinguessen, e de totes lurs costumes, així con les solien haver en temps de sarraïns, e que·ns donassen dretura així con faïen al rey lur. E éls dixerén qui·ls daria açò; e nós dixem que·ls ho dariem nós dins ·iii· dies e que no·ns lexassen de retre los castells, que nós *prometérem* que així·ls ho atendríem. E éls creegueren-nos-en. E no havia ab nós sinó Don Ladró e ·ix· cavallers. E dixerén-nos los saraïns que·ns acostàssem al castell, e retrien-lo·ns. 111r24 c250.14 mss. CDE *prometíem*

trametérem

E per ço no entraren en Leyda, car deïen que s'í temien; e nós *trametérem*-los a dir que·ls guiaríem de tot hom; e encara no y volgren entrar, mas trameteren aquí En Guillem de Castellaulí e En Guillem de Rajadell, procuradors lurs.

196r25 c547.16 mss. C: *trametem* DEV: *tremetem*

En primer lloc, cal advertir que en cap dels quatre casos de (1) no trobem un passat 1PL en /-r-/ en el manuscrit C (1380). Corresponent a *ligàrem* (H) hi ha *ligaren* (C), i semblantment corresponent a *presérem* (H) hi ha *preseren* (C). Creiem que en aquests passatges una tercera persona del plural dóna un sentit millor. En el segon exemple el rei vol dir que ell va fer als hòmens de Tamarit combatre la força que havia bastit Pero Maça, que aquells hòmens la van prendre, i que ell va fer-la derrocar. Aquests *ligàrem*, *presérem*, doncs, serien formes de 3PL, tals com aquelles altres que apareixen al text del ms. H que esmentem en la nota 3. En l'exemple *prometérem* en el tercer passatge citat, és evident que l'escrivà va entendre una primera persona del plural, però el sentit del

⁴ La primera referència és a foli/línia del ms. H; la segona és a capítol/línia de l'edició Bruguera (1991).

passatge demana una 3PL. Els altres manuscrits donen un imperfet d'indicatiu, i és probable que l'original deia *que no·ns lexassen de retre los castells que·ns prometien*, probablement amb una *-m* final, que ha desorientat els copistes que han intentat d'esmenar diversament. El darrer exemple *trametérem* va bé pel sentit, però els altres manuscrits manifesten la forma més arcaica *trametem ~ tremetem* que deu ser la de l'original. Això vol dir que els dos casos *prometérem* i *trametérem* que l'escrivà segurament entenia com a 1PL no deuen ser anteriors a la versió de 1343. En el ms. C. de 1380 trobem quatre exemples més de 1PL.PST.PFV: *dixérem*, *fórem*, *haguérem*, *vinguérem*, que són «modernitzacions» que corresponen amb sengles *dixem*, *fom*, *haguem*, i *vinguem* del ms. H.

Les formes noves en la primera persona del plural ja apareixen en un cert nombre a la primera meitat del s. XIV, però gairebé totes en el mateix text del *CICA* (2a). Hi ha un sol exemple del s. XIII (2b). No hi ha sinó pocs exemples de la nova flexió a la segona meitat del s. XIV (2c).

- (2) a. *elegírem*, *(e)stablírem* x2, *(h)ordenàrem* x7, *trametérem*. MCV I (1306-24)
reebérem, *significàrem* x2, *trametérem*. MCV II (1325-37)
manlevàrem. Reint (1343-49)
- b. *M CC LXX_o sexto·. Die salbati ·III_o· idus marcii* Prenguér^{em} conf^{essió} d'en P. Cocent (1276-95)
- c. *fahérem*, *levàrem*, *refrescàrem*. CrM (1352):
combatérem II26.86, *encombírem* I40.27, *férem* III48.35, *haguérem* II34.32
 CrPC (1385)

La nova forma en *-rem* no arriba a ser freqüent fins a la segona meitat del s. XV, quan comença a aparèixer a una més gran diversitat de textos.

2.2 Passat perfectiu perifràstic

Al ms. H del *LF* només ixen dos exemples del passat perfectiu perifràstic (tots dos també al ms. C) (3a-b). Se sospita que l'original en devia manifestar un altre exemple, d'acord amb la nota de Bruguera en la seua edició (3c).

- (3) a. E, quan él se·n fo tornat, e haguem passat lo riu prop del començament de l'almarge qui ven de la mar, anava Miquel Garcés, qui fo de Navarra e és poblat en Sarayena, e els troters qui anaven denant cridaren: "A armes!", e

Don Pero Corneyl, qui hoí cridar a armes, *va pendre* ses armes e brocà aenant.
101v21 c226.5

- b. E aquels qui eren en la reraguarda dels sarraïns, qui eren dessús los altres, començaren de fugir primers que aquels qui eren denant; e *van ferir* en la devantera los nostres als sarraïns e obriren-los 98v1 c218.15
- c. “En el text següent: *E, quan él se’n dech anar, dix que volia parlar ab nós e descobrí’ns son secret e pres comiat de nós ploran ab aquels qui eren venguts per él* 13.8-10, els mots *e descobrí’ns* presenten aquestes variants en els altres mss.: *C avans descobrir*, *D evans descobrir*, *E e vans descobrir*, *V avans descobrir*. Tenint en compte que, pel context, no tindria sentit d’interpretar el primer mot com a variants gràfiques de *abans* o *enans*, sospito que ens trobem amb unes confuses grafies de *e va’ns descobrir*.” (Bruguera 1991: I.91 n38)

Aquests tres exemples, que cal atribuir a l’original, són pocs en comparació amb els que trobem del passat perfectiu perifràstic en les altres *Grans Cròniques*. En la *Crònica* de Desclot (1285), n’hi ha una vintena; en la de Pere el Cerimoniós (1385) unes deu; en la de Muntaner (1352) el passat perifràstic és molt freqüent. També ix sovint al *Llibre de cort real mallorquí* (1357-60), a la *Questa del Sant Grasal* (1380), i als *Viatges de Marco Polo* (xivb). Del mateix mig segle que el *LF*, els *Diàlegs de Sant Gregori* (1340) en manifesten una desena. Al nostre parer, aquesta construcció ja estava força gramaticalitzada quan apareix als primers textos catalans, on troba preferència entre textos narratius, i després en diàleg popular. Cal tenir en compte que ja a mitjan segle XIII la construcció estava gramaticalitzada en occità, i és molt freqüent en vers narratiu (Giannini 2006: 137-138).⁵ No ens hauria de sorprendre, doncs, que no puguem seguir el rastre de l’evolució de la construcció perifràstica dins els textos pròpiament catalans: ens vénen massa tard.

2.3 Desinència de la segona persona del plural (indicatiu i subjuntiu)

El text del *LF* aporta exemples molt primerencs de la nova desinència de la segona persona del plural en /-w/ (4a). Noteu que les desinències noves no figuren al

⁵ Als textos occitans en vers que esmenta Giannini, podem afegir *Daurel e Beton* (segona meitat del s. XII?), *Canso de la crozada* (1219), *Ronsavals* (s. XIII), *Rollan a Saragossa* (primera meitat del s. XIII?), *Fierabras* (c.1230-40), *Jaufre* (c. 1250), *La Guerra de Navarra* (c.1275-1300), Matfre Ermengau, *Breviari* (c.1288-1322). Hem fet la cerca a través de COM2.

ms. C en aquest cas, on es dona una construcció lleugerament distinta. Suposem que l'original devia voler dir: *penedit-vos-en, e no us hi tornets* [...] i que la versió del ms. H sorgeix d'una mala lectura. Tanmateix, el copista clarament donava per bona la desinència *-eu* en la segona persona del plural.

- (4) a. “Barons —dixem nós—, mal havets feyt, e *penedir-vos n'eu*. E no us hi *torneu*, que sapiats que no us ho sofferria, e seria peyor can nós ne faríem una gran justícia, e vosaltres auríets gran dolor del mal que hauríets, e a nós pesarie molt lo mal que feyt hauríem”. 51v18 c90.16

Ms. C [...] mal havets feyt, e *penedits-vos-en*, E no us hi *tornets* [...]

- b. “Vejats què m'han dit los bisbes e ls richs hòmens: que git a vosaltres del partir de les heretats e que y meta lo bisbe de Barçelona e l bisbe d'Osca e Pero Ferràndez d'Açagra e N'Exemèn d'Orrea”. E éls responeren: “Açò ja sabíem nós que vós ho *volíeu*, mas pregam-vos que no us en gitets, que honta hi pendríem” 121v21 c287.6

Ms. C: [...] Açò ja sabíem nós que *dir-vos ho volien*, mas pregam-vos [...]

El tercer exemple (4b) també resulta d'una mala lectura. En l'exemple (4b) el sentit del passatge demana justament allò que trobem en el ms. C (i en els altres manuscrits). La conclusió és que tots tres exemples de la nova desinència en *-u* del ms. H han de ser originaris d'aquest manuscrit, i no remunten més enllà en la tradició. Un fenomen curiós que cal remarcar del ms. C de 1380 és que reemplaça un bon nombre casos de la desinència *-ts* per la nova en *-u*, però únicament dintre un espai reduït del text: entre el capítol 22, línia 40, i el capítol 34 —on veiem un total de 43 canvis d'aquesta mena. Altres modernitzacions morfològiques s'estenen per tot el text. Canvi sobtat de criteri? Canvi sobtat de copista? Bruguera (1991: I.10) menciona la possibilitat que hi haja més d'un copista del ms. C però, seguint Mundó, ho creu poc probable.

2.4 Desinència de la segona persona del plural (imperatiu)

En la categoria de la segona persona del plural de l'imperatiu, en el *LF* trobem un nombre no gran, però significatiu, de la terminació heretada *-t*, en variació amb la forma en *-ts*, sincrètica amb el present d'indicatiu. La variant antiga es mantenia, si bé en presència minoritària, a través de tota l'edat mitjana. En la taula (5) donem els exemples de tots els verbs en el *LF* que manifesten *-t*, o que manifesten variació. Hi

veureu que fins en aquest grup de verbs la forma arcaica és minoritària. (La gran majoria dels verbs no manifesten variació en la forma de l'imperatiu.) És probable que el copista del ms. H haja modernitzat en un bon nombre de casos, atès que hi ha 12 casos en els quals el ms. H dóna l'imperatiu en *-ts* i el ms. C el dóna en *-t*. A part d'exemples de verbs en la taula (5), el ms. C ofereix les següents formes de l'imperatiu antic: *aturat*, *començat*, *cuytat*, *esperat*, *muntat*, *pensat*, *pregat*, *rendet*.

(5) Segona persona del plural de l'imperatiu variable en el *LF*

Verb	Sufix <i>-t</i>	IMP = IND	IMP = SBJV	Comentari
<i>anar</i>	anat-vos-en x1 anat-vos-ne x1	anats-vos-en x3 anats-vos-ne x1 anats-hi x2 anats x2		casos de <i>anat</i> en XIIIb, XIVA
<i>creure</i>	creet x2	creets x1	creats x3	<i>creet</i> només LF; <i>creets</i> , <i>cre(e)(g)ats</i> , <i>creeu</i> , <i>cregau</i> en altres textos.
<i>dar</i>	dat x1	dats x7		<i>dat</i> encara en CeG
<i>dir</i>	deyt x1 (→ deits ms. C), deit-nos-ho	deits x6	digats x19	<i>deit</i> només LF; <i>deits</i> , <i>diets</i> , <i>dieu</i> , <i>digats</i> , <i>digau</i> en altres textos
<i>esguardar</i>	esguardat x1			
<i>guardar</i>	guardat x3 (1 → guardats ms. C)	guardats x4		<i>guardat</i> encara al xva
<i>lexar</i>	lexat x1	lexats x10		
<i>manar</i>	manat (1 → manats ms. C)	manats x5		
<i>parlar</i>	parlat x1			
<i>prendre</i>	prenet x1 (→ prenets ms. C)	prenets x2		<i>prenet</i> encara al xvb
Totals	15	43		
(<i>veure</i>)		veets x1	vejats x5)	<i>vets</i> afavorit en CeG, <i>vet</i> , <i>vejats</i> , <i>vejau</i> en altres textos

També en la taula (5) podeu veure els exemples de formes de l'imperatiu 2PL iguals al subjuntiu (verbs *creure*, *dir*, *veure*). En els verbs esmentats aquesta variant predomina, però no és exclusiva. La variació en aquest aspecte es normal a través de l'edat mitjana. Només en *ésser* i *haver* l'imperatiu manllevat del subjuntiu és categòric en aquell període.

3 Radicals velaritzats

3.1 Radicals velaritzats en el «morfoma L» (1SG del present d'indicatiu més tot el present de subjuntiu)

L'evolució de la morfologia verbal en la conjugació II es caracteritza per l'extensió d'elements velars /g/ o /sk/ més enllà de la seua distribució etimològica.

L'extensió es manifesta en dos blocs de categories («morfomes») que a l'origen eren independents: (i) el «morfoma L» —la primera persona del singular del present d'indicatiu més tot el present de subjuntiu, i (ii) el «morfoma PiTA» ('pretèrit i temps afins'; vegeu Maiden 2001 sobre la importància d'aquest morfoma entre les llengües romàniques) —que consta del passat perfectiu, del passat de subjuntiu i del (perfet de) condicional sorgit del plusquamperfet llatí. En aquest apartat comentem la situació de les formes «velaritzades» en el sistema de present en el *LF*.

(6) a. Formes del *LF* amb velar etimològica (formes normals en el català medieval):

anadesca, digats, diguen, graesch, establescam

b. Formes del *LF* amb velar analògica però universal en el català medieval:

conegats, coneguen, iscam, jaga, romanga, tinch, tinga etc. (i compostos de *tenir*), *vinga* etc.

c. Formes del *LF* amb velar analògica variable, siga en el català medieval en

general, siga en el mateix text del *LF* (només *poder*, *prendre*, *traure* manifesten variació en el consonantisme del radical del «morfoma L» dins el ms. H).

Verb	Formes del <i>LF</i> ms. H		no velar → velar en ms. C	Altres textos del XIVA
	no velar	velar		
(a)córrer	acorre 3SUBJ, acorrats		acorre → correga, acorrats → acorregats	<i>correga</i> FV, <i>correguen</i> FV, MCV, <i>descoreges</i> ComMed, <i>discorrega</i> MCV, <i>encorrega</i> EpVM; ja <i>corega</i> VSR, <i>correga</i> Clams xiiib
atendre	atena			(<i>atenga</i> no fins després de 1500)
beure		bega		<i>beva</i> ComMed, <i>bec</i> DSG
caler	calla			(<i>calga, calega</i> no fins al XVa)
carvendre	carvenam		carvenam → carvengam	
creure	crees IMP, creats			<i>creega</i> FV, <i>creegam</i> EpVM, <i>creegats</i> MCV

Verb	Formes del <i>LF</i> ms. H		no velar → velar en ms. C	Altres textos del XIVA
	no velar	velar		
deure	deg, deja, dejam, dejats			<i>dega</i> MCV, Clams, ComMed; <i>degats</i> Reint, <i>deguen</i> Cervera
entendre	entén, entenats, entenen			(<i>entengam</i> , <i>entenguen</i> XIVb)
ésser	sia			<i>sig</i> MCV
estar	estiam, estien, stien			<i>estic</i> DSG, <i>estiga</i> DSG, Reint, <i>estiguen</i> Clams; (ja <i>estigue</i> , <i>stigats</i> CrD XIIIb)
poder	pux x1, puxa x1, puxam x6, puxen x2 10	pusch x5, pusca 3 x18, puscam x11, puscats x1, pusquen x3, púsquem 3PL x1 39	puxa → puscha, puxam → pusc(h)am x4	<i>puxes</i> , <i>puxats</i> ; <i>pusc</i> , <i>pusc-</i> , <i>puc</i> DSG, <i>puga</i> , <i>pugam</i> , <i>pugats</i> , <i>puguen</i> Reint; (<i>pusc-</i> XIIIa, <i>puch</i> CrD XIIIb)
prendre	prena x1, prenam x1 2	prenga x1, prengam x5, prengats x4 10	prena → prenga (prengam → prenam, prengats → prenats; <i>pre-</i> en l'original?)	(<i>prenga</i> , <i>prenguen</i> ja UB XIIIa) ; <i>prena</i> fins a 1450
respondre	respon, responam, responats			(Al s. XIVb: <i>responch</i> CrM, <i>respongam</i> CrM, EpVM, <i>respongats</i> EpVM, <i>responguen</i> Xàt)
toldre		tolga, tolgats, tolguen		(ja <i>tolgues</i> VSR XIIIb, també encara <i>tola</i> XIIIb)
traure	trahen	tragam	trahen → trasquen	(ja <i>traga</i> HO XIIIa)
valer			vallen → vleguen	(<i>vleguen</i> Xva)
viure	vivam			<i>visca</i> , <i>visquen</i> DSG

Veiem en la taula (6c) que el *LF* tendeix a conservadorisme en l'extensió de l'element velar del «morfoma L» a nous verbs. Remarquem que en aquest context l'element velar aporta dos avantatges. Primer, permet de distingir, en el present d'indicatiu, la primera de la tercera persona del singular. I segon, proporciona a les desinències del present de subjuntiu més cos fonètic, de forma, també, que les terminacions *-ga*, *-gues*, etc. contrasten més bé amb les del present d'indicatiu de la conjugació I. Hi ha dues fonts analògiques d'origen diferent per a l'extensió de l'element velar: els radicals «PiTA» velaritzats dels mateixos verbs, i altres verbs que manifesten /g/ al «morfoma L»

Comentaris addicionals sobre velarització en el «morfoma L»:

(a)*córrer*: les formes etimològiques no velars són corrents fins al 1450, al costat de les velars *correga* etc. (o *córrega* etc.⁶) atestades ja al XIIIb.

beure: les formes velaritzades *bega* etc. són atestades ja al s. XIIIb, al costat de les etimològiques *beva* etc. La velar degué estendre's des del radical *beg-* del «PiTA» *begués* etc.

creure: *crea* < CREDAT mantinguda encara al xva, *cresega* etc. ja al XIIIb (VSR), amb alguna altre cas de *crega-* ~ *creega-* XIIIb. S'estén al «morfoma L» el radical primitiu *creeg-* del «PiTA».

deure: *deig*, *deja* etc. encara són corrents al s. xvb. En els casos de *dega* al XIIIb (Clams), potser cal entendre /deɟa/, però la forma *deguen* al xiva (Cervera) implica que *dega*, *degats* a la mateixa època manifesten /g/. S'estén el radical primitiu *deg-* del «PiTA».

estar: el subjuntiu en *estia* etc., ja al s. xi, deu ser analògic amb *sia*. Perdura fins al xva. *Estiga* etc. apareix primer al XIIIb CrD. La velar s'estén del radical «PiTA» *esteg-*, però es manté el vocalisme /i/ del PRS.SBJV *estia*, etc.

poder: les formes més antigues deuen ser *pux* < *POSSEO, *puxa* < *POSSEAT, etc. (Compareu occità *pòis*, *pòissa*; fr. *puis*, *puissse*.) Sobreviuen fins més enllà de 1500. Atés que /ʃ/ final en el radical és més característic de l'indicatiu PL i 2-3SG, es devia construir prompte un radical més típic, amb /sk/, per al «morfoma L» (PRS.SBJV + 1SG.PRS.IND): *pusca* ja a HO c. 1200 (com també occità *pòsca* etc.). Observeu que el radical analògic /pusk-/ ja predomina en el ms. H del *LF*. Dels 10 casos del radical /puʃ-/ cinc són reemplaçats per /pusk-/ en la versió del ms. C.

prendre: *prenga* etc. predomina en el *LF*. Noteu que per a un dels casos de *prengam*, i un dels de *prengats* del ms H., el ms C. manifesta *prenam* i

⁶ S'acostuma a accentuar *córrer* etc. en els textos medievals, d'acord amb la pronúncia actual àtona de flexions semblants. Volem deixar oberta la possibilitat que l'accentuació antiga fos *correga*, ja que el model analògic deu ser *parega*, *creega*, *conega*. L'accentuació *córrega* etc. seguiria el model *sàpiga* ← *sàpia*, etc. després que la -e- de -eg- deixà d'estar accentuada en el «PiTA» —*correg* → *corregué*, *corregren* > *corregueren*.

prenats, que potser figuraven a l'original. El radical *preng-* sorgeix de l'analogia formal (i semàntica?) amb altres verbs com *tenir – teng-*. *traure*: la forma de 3PL.PRS.SBJV *trahen* és excepcional, si bé es justificaria etimològicament < TRAHANT.

per tot açò no·n romanrà que nós aquest pleyt vos seguirem e us guïarem tro a Cuylera ab tota la roba que·ls sarraïns e les sarraïnes ne *trahen* ni·n pusquen traure. c279.5

Generalment el present de *traure* s'ha reformat sobre la base *TRAK-, d'on *traguen* < *TRAKANT. Noteu que el ms. C reemplaça *trahen* per *trasquen*, forma que manifesta el radical /trask-/ establert d'antuvi en el «morfoma PiTA», però estès al «morfoma L» ja a VSR (XIIIb), al costat de /trag-/.

valer: noteu que el ms. C. reemplaça un cas de *vallen*, forma típica per tot l'edat mitjana, per *valeguen*, variant innovadora que no veiem en altres textos fins després del 1400 (MPR, SVF, etc.), la qual segueix el model de *pareg-*, *coneg-*.

3.2 Radicals velaritzats en el «morfoma PiTA» ('pretèrit i temps afins')

L'element velar en el sistema de passat («PiTA») era originari en els verbs que en llatí tenien la tercera persona del singular del passat perfectiu en -CUIT. Era propi de totes les persones del passat perfectiu, el passat de subjuntiu i el condicional sorgit del plusquamperfet llatí. En la forma /g/, era originari en verbs com els de (7a).

- (7) a. Radical «PiTA» velar originari /g/: *jaure* (*jag*, *jagués*, *jaguem* LF, *jagren* LF, **jaguera*⁷), *lleure* (*lec*, *legués, *leguera), *noure* (*nog, *nogués*, *noguera), *plaire* (*plach* LF, *plagués* LF, *plaguera*).
- b. Radical velaritzat < -CUIT: *ach* < HABUIT, *calgués* < CALUISSET, *dech* < DEBUI, *degra* < DEBUERAT, *poch* < POTUIT, *tench* < TENUIT, *tolguessen* < TOLUISSENT, *valgra* < VALUERAT, *volch* < VOLUIT (totes LF).

⁷ Amb * indiquem formes que devien existir però que no hem trobat en textos medievals.

- c. i. CREVIT > *CRESCUIT > *cresc* LF, *NASCUIT > *nasch* LF, PAVIT > *PASCUIT > *pasc*
- ii. SCRIPSIT > *SCRIXIT > *SCRISCUIT > *escriisc*, TRAXIT > *TRASCUIT > *trasch* LF, VIXIT > *VISCUIT > *visc*

Segons alguns estudiosos, /g/ també va evolucionar regularment del llatí -UIT, etc.

després de certs consonants; així serien formes del passat heretades les de (7b) i semblants. En la variant /(s)k/, el radical velaritzat devia ser originari en uns pocs verbs com MISCUIT ‘mesclà’, als quals s’afegien després verbs (7c.i) que tenien /sk/ al present, i alguns (7c.ii) que havien tingut /ks/ al pretèrit (més detalls sobre l’evolució del «PiTA» velar en Wheeler 2008a).

Siga com siga, ja als primers monuments de la llengua no només els verbs acabats d’esmentar (7a-c) formaven pretèrits «velars» en /g/ o /sk/, sinó molts altres, com ara els de (8). En molts casos, l’analogia parteix de semblances formals amb verbs de les classes esmentades més amunt (7a-c); en altres casos el model no és clar.

(8) Radical velaritzat /g/ o /sk/ analògic primitiu

assech, beguem, caech, conoguem > *coneguem, corregren, cregués* ‘cresqués’, *creeguéssem, estech, isch, moch, ploch, vench* (formes del *LF*).

En (9), exposem formes del sistema «PiTA» en el *LF* amb velar variable, siga en el català medieval en general, siga en el mateix text del *LF*. Les noves formes de radical velaritzat reemplacen o bé radicals «PiTA» amb sibilants, o bé radicals «PiTA» iguals al radical del present del mateix verb.

(9) Formes del *LF* sistema «PiTA» amb velar variable

Verb	Formes del <i>LF</i> ms. H		No velar → velar en ms. C	Altres textos
	no velar	velar		
(a) <i>dur</i>	adux x4, aduyx x2, aduxem x1, aduxés 2PL, duxeren x1, aduxeren x9, aduyxeren x5, aduxés 3SBIV x1, aduxéssem x1, aduxessen x3, aduyxessen x1	aduguessen x1		ja <i>adugués</i> Alcoi XIIIb
<i>atendre</i>	atenés 2PL x1, ateneren x1, atenés 3SBIV x1, atenessen x2	atench x1		<i>atenéssan</i> CrD XIIIb <i>atès</i> VSR XIIIb, <i>atès</i> LCRM XIVb <i>atengé</i> Clams XIVA

Verb	Formes del <i>LF</i> ms. H		No velar → velar en ms. C	Altres textos
	no velar	velar		
<i>créixer</i>		cresch x1, cresquessen x1 cregué x1, cregués x1	(cregués → cresqués)	<i>cresc</i> , <i>crescren</i> VSR XIIIb <i>cregés</i> Cervera XIVa
<i>dir</i>	dix 1SG x2, dix 3SG x595, dixem x618, dixés 2PL x1, dixeren x359, dixérem 3PL x2, dixés x50, dixéssem x14, dixéssets x1, dixessen x24	diguem x3 [tots → <i>dixem</i> ms. C], digués x1, diguéssem x1 [→ <i>dixéssem</i> ms. C], diguessen x1	dixem → diguem, dixerem → digueren	ja <i>digué</i> VSR, Cocent XIIIb, <i>diguem</i> Alcoi XIIIb, <i>digueren</i> Clams, Alcoi XIIIb, <i>digués</i> Clams XIIIb, <i>diguéssem</i> Cocent XIIIb, <i>diguessen</i> Clams, CrD XIIIb
<i>eixir</i>	exí x37, així x1, exim x40, exiren x59, exís x8, exíssem x7, exissen x15, exires x1 desexim x1	isch 3 x1, isqué x3, isquem x9, isqueren x3, isqués x5, isquessen x3 desisqueren x1, desisqués x1	exí → isqué, exiren → isqueren x2, exíssem → isquessen	<i>exí</i> XIIIb, <i>asqés</i> HO XIIIa
<i>entendre</i>	entené x1, entenem x12, enteneren x4, entenéssem x1, entenessen x1 entès x2, enteseren x2			<i>entengren</i> Reint XIVa <i>entesem</i> Reint XIVa
<i>escriure</i>	escrivíssem			/skrisk-/ fins a <i>escriisc</i> DSG XIVa; /skrig-/ HTx1 XIVb, xvb
<i>estar</i>	estem x2, estéssem x1	estech x4, estegren x3, esteguem x4, estegueren x2, estegués x1, stegués x1 estigué x1, estiguem prt x29, estigueren x2, estiguéssem x5, estiguessen x4	estem → estiguem	<i>estés</i> , <i>estessen</i> VSR XIIIb, <i>stegess</i> 1067
<i>estrènyer</i>	estrenyeren x1 destrenyés x1	estrenguem x1, estrengueren x1	destrenyés → strengués	<i>estrès</i> , <i>estreyren</i> VSR XIIIb, ja <i>destrenguéssem</i> Cocent XIIIb

Verb	Formes del <i>LF</i> ms. H		No velar → velar en ms. C	Altres textos
	no velar	velar		
<i>fugir</i>	fugí, fugiren			<i>fusch</i> FV XIVa; <i>fusc</i> , <i>fusqueren</i> , <i>fusqués</i> DSG XIVa; <i>fusquí</i> , <i>fusc</i> , <i>fuscren</i> , <i>fusquessen</i> VSR XIIIb
<i>néixer</i>		nasch x1 nasquem x1		
<i>plaure</i>	plaeren	plagué x1, plagueren x2	(plagueren → plaeren x2; ? <i>plaeren</i> x 3 en l'original?)	/plag-/ normal; rarament /plask-/ xv
<i>(-)prendre</i>	prenem x1, prenéssem x1; près prt x28, presem x21, presérem x1, presés 2PL x1, preseren x16, presés x15, preséssem x15, presessen x6 empresem x1, enpresem x1 va pendre x1	prengué x1, prenguem x12, prengueren x6, prenguera x1, prengués x7, prenguéssem x5, prenguessen x3	prenéssem → prenguéssem, presem → prenguem x2, preseren → prengueren x2 empresem → emprenquem (presés → prenés x2, preséssem → prenéssem x2; <i>pren-</i> en l'original?)	ja <i>prenessen</i> Vilamur XIIIb; ja <i>prengem</i> , <i>prenguèrem</i> Cocent XIIIb, <i>prenguem</i> , <i>prengueren</i> , <i>prengués</i> , <i>prenguessen</i> CrD etc. XIIIb
<i>respondre</i>	respòs x44, resposem x3, resposeren x6, resposés x1, resposessen x1 responem x43, responés 2PL x1, responeren x16, responés 1 x1, responés 3 x3, responéssem x2		resposem → responguem x2, resposeren → respongueren, responeren → respongueren (resposeren → responeren x2, resposés → responés; <i>respon-</i> en l'original?)	ja <i>respongueren</i> CrD, Cocent XIIIb; <i>respongueren</i> MCV, Reint XIVa
<i>romandre</i>	romàs x13, romasem x1, romaseren x6, romasés x1, romasessen x6	romanguem x9, romangueren x3, romangués x9, romanguéssem x3, romanguessen x8	romasessen → romanguessen	ja <i>romangueren</i> CrD, Cocent XIIIb, <i>romangués</i> VSR, CrD, Clams XIIIb
<i>(-)traure</i>		traguem x2, tragem x1, retraguem x1, traguieren x6, tragués x1, traguéssem x1, traguessen x1 trasch x1, retrasch x1, trasquieren x1, trasquéssem x3	trasquieren → tragueren, trasquéssem → traguéssem	/trask-/ XII, /trag-/ XIIIb

Comentaris:

adur, dir, estrènyer: El radical terminat en /-g/ és propi (heretat) en el «morfoma

L»: 1SG.PRS.IND i PRS.SBJV (< ADDUCO, DICO, STRINGO, etc.). En uns quants verbs com ara *tenir, venir* s'establí en l'època preliterària una alternança entre un primer radical terminat en /-n/ i un segon terminat en /-ng/ (probablement en el «PiTA» primer). Prompte manifestaven un element velar tant en el «morfoma L», reemplaçant radicals /tjɲ-/ , /vjɲ-/ que veiem en occità antic, com en el «morfoma PiTA», i aquests verbs freqüents servien com a model d'extensió per a verbs que d'antuvi manifestaven un element velar a un dels morfomes però no a l'altre. *Estrènyer* (i semblantment *empènyer, fènyer, plànyer*) heretava un radical «PiTA» sibilant, el qual cedia en front del radical velaritzat propi del «morfoma L», o del radical indiferenciat del present plural, etc. Veiem les dues tendències ja una al costat de l'altra en el *LF*, p.e. *estrenyeren ~ estrengueren*.

atendre, entendre, prendre, respondre, romandre: El radical terminat en /-g/

imita probablement el dels verbs *tenir* i *venir*. El radical «PiTA» terminat en /-z/ era heretat en el cas de *romandre*: *romàs* < REMANSIT. Els altres verbs d'aquest grup tenien el radical «PiTA» en llatí en /-ND/, igual que el radical «imperfectum». Així, per exemple, el passat de subjuntiu *atenés* < ATTENDISSET, *responés* < RESPONDISSET i altres formes del sistema «PiTA» amb radical terminat en /-n/ poden ser regulars fonològicament. Les altres llengües romàniques, però, manifesten radicals «PiTA» en /-z/ per a aquests verbs, construïts analògicament sobre el radical del participi, p.e. *respòs* < RESPONSUM, *pres* < PREHENSUM, i per aquest motiu es podria pensar que el radical «PiTA» en /-n/ no és l'heretat, sinó ja analògic. Si això fos així, però, seria més difícil d'explicar per què aquesta analogia deixava d'aplicar-se precisament al verb *romandre*. És cert que hi ha testimoni de *atenem* 'atenguérem' ja al s. XII, i *atès* 'atengué' només al s. XIIIb, que abonaria l'evolució del radical «PiTA» d'aquest verb pel camí següent: *aten-* → *ates-* → *ateng-*. Quant a *prendre* i *respondre*, *pres* 'prengué' i *respòs* 'respongué' s'atesten abans que *prenessen, responeren*. Però els

testimonis del català d'abans del 1250 són tan escassos que és perillós construir teories sobre l'absència de formes primitives.

créixer, eixir, escriure, fugir, néixer, traure: aquests sis verbs evidencien variants de radical en /-sk-/. Una tal variant és heretada només en els verbs *créixer* i *néixer*, i en aquests no en el sistema «PiTA» sinó en el «morfoma L» (1SG.PRS.IND + PRS.SBJV), d'on es devia estendre al «morfoma PiTA» seguint el model típic de *venir* i *tenir* i semblants on es trobava el mateix radical secundari als dos morfomes. *Escrisc, fusch, trasch* evidencien la metàtesi /ks/ → /sk/ que hem esmentat en (7c.ii).

estar: És possible que les formes *estem, estéssem* del *LF* siguin occitanismes. A part l'occità, es troben en les VSR, on també són freqüents els occitanismes morfològics. El radical «PiTA» heretat degué ser **ested-* (vegeu l'occità 3SG.PST.PFV *estet*), on l'element /-d-/ fou d'hora reemplaçat per /-g-/ (> *esteg-*) present en altres verbs amb «PiTA» fort. El radical «PiTA» *este-* es formà analògicament segons el model de *dar* – *de-*, seguint la semblança estreta entre els dos verbs en les categories no «PiTA». La vocal /i/ en la variant *estig-* del «PiTA» és la del present de subjuntiu *estia* etc.

plaure. En el radical «PiTA» de *plaure* la consonant velar és etimològica.

L'estranya forma analògica *plaeren* dels mss. més antics del *LF* es deu construir sobre el model de verbs com, per exemple, *rau, raïa, raeren* : *plau, plaïa* → *plaeren*.

4 Altres canvis en el «morfoma PiTA»

4.1 El reemplaçament de les formes «fortes» (rizotòniques) per les «febles» (arrizotòniques)

La major part dels verbs heretats de les conjugacions II i III llatines manifestaven formes fortes (rizotòniques) en les categories morfosintàctiques de (10a-c):

- (10) a. la 3SG.PST.PFV (p.e. DIXIT > *dix*)
 b. la 3PL.PST.PFV (p.e. FUERUNT > *foren*)
 c. el perfet de condicional derivat del plusquamperfet llatí (p.e. VOLUERAM > *volgra*)

El model del pretèrit feble en la IIa conjugació catalana era propi a l'origen d'uns pocs verbs composts de DARE (11) (més detalls de l'evolució romànica del «PiTA» feble del tipus «DEDI» en Wheeler 2008b).

(11) Models primitius de «PiTA» feble

perdé, perderen, perdera, etc. < PERDÉDIT, PERDÉDERUNT, PERDÉDERAM, etc.
reté, reteren, retera, etc. < REDDÉDIT, REDDÉDERUNT, REDDÉDERAM, etc.
vené, veneren, venera, etc. < VENDÉDIT, VENDÉDERUNT, VENDÉDERAM, etc.
cresé (VSR) < CREDÉDIT

Aquest model (11) del pretèrit feble s'estengué molt d'hora a altres verbs l'arrel dels quals terminava en una dental: *baté*, o en una labial: *caberen, concebé, reebé, reemé, rompé, absolvé, temé*. En català, també *vèncer ~ vençre* pareix que mai no tingué altre pretèrit que *vencé*, etc. Al pas dels segles el model feble s'anava estenent a la resta de les formes fortes del sistema «PiTA», però no a totes alhora. En textos de la segona meitat del s. XIII, però no més tard, encara trobem formes fortes com ara les de (12).

- (12) *crescren, escricren, fuscren, irascren, nascren, viscren* (totes VSR); *auciren, defeiren* 'defengueren', *enteyren* 'entengueren', *esteyren, estreyren, meyren* 'meteren', *preyren* 'pengueren', *promeyren, rayren, repreyren, repoyren, romayren, trameyren* (totes VSR); *diren* (1250); *viuren* (CrD)

El nou model ocupava primer les formes de la 3PL.PST.PFV i del COND.PRF dels verbs amb un radical «PiTA» que no terminava en velar sonora /g/. Tals formes ja han estat reemplaçades en el *LF* per formes febles, amb l'excepció de *viren*,⁸ mentre formes

⁸ 50 casos; aquesta forma forta que apareix també en els DSG, sospitem que és un occitanisme, com ho seria també la resta del paradigma: *vi* 3SG.PST.PFV x4, *vim* x64, *vis* 2PL, *viren* x50, *vis* 3SG.PST.SBJV x3, *vissem* x10, *vissen* x3 (compareu *veé* x10, *viu* 3SG x4, *veem* PST.PFV x322, *veeren* x12, *veés* 3SG.PST.SBJV x3, *veéssem* x2, *veessen* x3) *Vi* 3SG.PST.PFV ha de ser forma occitana (també en VSR, i, més estrany, en Alcoi; en català "pur" és *viu* < VĪDIT). Les altres formes del «PyTA» en *vi-*, és possible que siguin analògiques dins del català; l'efecte és d'un «morfoma PyTA» de la conjugació III sobre el radical *v-*. Tal model és conegut dins el català medieval, i no solament en textos amb influències occitanes. No obstant, observem que, dels 135 exemples de «PyTA» *vi-* en el *LF*, 109 són reemplaçats en el ms. C per formes de la conjugació II amb radical *ve-* (igual al radical present).

fortes de la corresponent 3SG.PST.PFV encara s'hi troben abundantment, no solament en la primera meitat del s. XIV, sinó molt més tard també. En (13) exposem les formes fortes del *LF* dels radicals «PiTA» que no terminen en velar sonora /g/, amb les seues variants febles si n'hi ha.

(13) Formes fortes en *LF*, amb radical «PiTA» no en /g/

Verb	Formes fortes	Formes febles	
	3SG	3SG	3PL
<i>adur</i>	adux/aduyx x6		aduxeren x9, aduyxeren x5
<i>dir</i>	dix x595	dixé x1 ⁹ (dixé-ns → dix-nos en ms. C)	dixeren x359 + dixérem 3PL x2
<i>eixir</i>	isch (→ <i>isqué</i> en ms. C)	isqué x3	isqueren x3, desisqueren x1
<i>fer</i>	fëu x120	faé/feé x3 (1 feé → féu en ms. C)	faeren/feeren/faérem 3PL x83 (feren x8)
(-)metre	mès x19; promès x4; tramès x2		meseren x6, meteren x23; cometeren x1; escometeren x1; trameteren x1
<i>néixer</i>	nasch x1		
<i>prendre</i>	près x28	prengué x1 (→ <i>près</i> en ms. C) prenguera x1	preseren x16, prengueren x6
<i>romandre</i>	romàs x13		romaseren x6, romangueren x3
<i>traure</i>	trasch x1; retrasch x1		tragneren x6, trasqueren x1
<i>veure</i>	viu x4, vi x4	veé x10	veeren x12
Total	799 = 97,8%	18 = 2,2%	544

Comentari:

dir: *dix* continua essent predominant fins a la segona meitat del s. XVI, almenys.

La forma feble *dixé* és extremament rara; *digué* apareix ja al s. XIIIb (VSR, Cocent).

Variació *dix* ~ *digué* del s. XIIIb al s. XVIb; xifres del *CICA*

	XIIIb	XIVa	XIVb	XVa	XVb	XVIa	XVIb
<i>dix</i>	1927	1441	4354	2706	3519	507	156
<i>digué</i>	3	18	7	9	23	50	145
% <i>digué</i>	0,16	1,23	0,16	0,33	0,65	8,98	48,17

eixir: el model més freqüent del radical «PiTA» en el *LF* és el regular en *eix*- amb desinències de la conjugació III: *exí*, *exiren*, *exís*, etc. La forma forta *isch* 3SG.PST.PFV és molt rara; un sol altre exemple *ysch* en VSR ms. B 92v1. *Isqué* (al costat de *exí*) és freqüent a partir del s. XIIIb.

fer: corresponent a 3SG.PST.PFV *fëu* la 3PL original devia ser *feuren < FECERUNT. El model feble *faeren* ~ *feeren* (> *feren*) i el corresponent

⁹ 147v24 c372.5; un altre *dixé* c469.22 on cal llegir, creiem: *dix*, *e*.

singular *faé* ~ *feé*, que no ha sobreviscut, es formaren sobre el radical *fa-* del present o imperfet, o sobre *fe-* del passat de subjuntiu *feés* etc.

(-) *metre*: la forma feble *meté* apareix ja al s. XIIIb (CrD, etc.) però no és molt freqüent durant l'edat mitjana, en comparació amb la forma forta amb radical terminant en sibilant *mes*.

néixer: *nasch* amb /-sk-/ originari del radical «morfoma L». El passat primitiu devia ser *fo nat*, etc., atestat sovint en els textos.

prendre: aquest exemple del *LF* de *prengué* és aïllat. No apareixen altres exemples al *CICA* fins a la primera meitat del s. XV. (En trobem un a les HT 7288, de finals des s. XIV.)

romandre: *romangué* no apareix en competició amb *romàs* fins a l'*Spill* (1460/1490).

traure: *tragué* ja amb una certa freqüència al s. XIIIb (Clams, Cocent); *trasch* des dels orígens fins a la segona meitat del s. XV; *trach* del XIIIb fins al xvb.

veure: observeu que *veé* (> l'actual *veié*) ja és preferit sobre *viu* al *LF*. Ix ja als UB. El radical *ve-* era propi al present i a l'imperfet d'indicatiu.

Amb els radicals «PiTA» terminats en /g/ primitiu, perduraren més temps les formes fortes a la 3PL.PST.PFV i al perfet de condicional (p.e. *vengren* 'vingueren', *volgra* 'hauria volgut'). Ja esdevenen escasses a partir del 1400. La forma forta de la 3SG.PST.PFV, però, es mantenia bé almenys fins a 1500, en certs verbs dels més freqüents (14).

(14)	<i>ach</i> 'hagué'	<i>poch</i> 'pogué'
	<i>aparech</i> 'aparegué'	<i>tench</i> 'tingué'
	<i>atench</i> 'atengué'	<i>tolch</i> 'tolgué'
	<i>caech</i> 'caigué'	<i>trach</i> 'tragué'
	<i>conech</i> 'conegué'	<i>vench</i> 'vingué'
	<i>estech</i> 'estigué'	<i>volch</i> 'volgué'
	<i>fonch</i> 'fou'	

En altres verbs, la forma forta de la 3SG.PST.PFV ja esdevenia obsoleta a mitjan segle XV (*bech*, *correch*, *creech*, *dech*, *jach*, *moch*, *plach*, *sech*, *valch*). Les formes febles del «PiTA» en /g/ (3SG.PST.PFV, i 3PL i COND.PRF, p.e. *agué*, *comparegueren*, *valguera*) comencen als voltants de 1250 (primers exemples *conegueren*, *tengueren* en els UB).

En els verbs amb velar /g/ analògica tardana, aquesta es presenta gairebé sempre junta amb la terminació feble; vegeu dades en (15).

- (15) Correlació de «PiTA» feble amb radical velaritzat tardanament, a través del CICA

3SG primitiva	+feble +velaritzada	–feble +velaritzada	+feble –velaritzada
(absolvé)	absolgué	*absolch	
adux	endugué	*(-)duch	*(-)duxé
compòs	compongué	*componch	*composé
despès	despengué	*despench	*despesé
dix	digué	*dich	dixé <i>LF</i>
empès	empengué	*empench	*empesé
encès	encengué	*encench	*encesé
enclòs	enclogué	*encloch	*enclosé
entès	entengué	entench XIVb entengren XIVA	*entesé
escripc	escrigué	*esrich	escriisé XIIIb VSR *escriqué
estès	estengué	estench XVa	*estesé
estrès	estrengué	*estrench	*estresé
près	prengué	*prench	*presé
respòs	respongué	responch XIVb	*resposé
romàs	romangué	*romanch	*romasé

Les excepcions en negreta a (15) a la correlació [+feble] ↔ [+velaritzada] demostren que no és necessària. Així, tanmateix, la correlació general respon al fet que les dues tendències progressaven al mateix temps — la tendència cap al paradigma feble i la tendència a favor de radicals velaritzats en /g/.

En (16) Exposem les formes fortes del *LF* dels radicals «PiTA» que terminen en velar sonora /g/ primitiva, amb les seues variants febles si n'hi ha.

- (16) Formes fortes en el *LF*, amb radical «PiTA» en /-g/ primitiva

Verb	Formes fortes		Formes febles		
	3SG.PST.PFV	3PL / COND.PRF	3SG.PST.PFV	3PL / COND.PRF	
<i>asseure</i>	assech x1				
<i>atendre</i>	atench x1			ateneren x1	
<i>caure</i>	caech x1	caegren x1			
<i>conèixer</i>	conech x3	conegren x4		conogueren x1	
<i>córrer</i>		corregren x1			
<i>créixer</i>	(cresch x1; → cresqué en ms. C)		cregué x1		
<i>creure</i>				creegueren x1	

Verb	Formes fortes		Formes febles		
	3SG.PST.PFV	3PL / COND.PRF	3SG.PST.PFV	3PL / COND.PRF	
<i>deure</i>	dech x1	<i>degra</i> x1 <i>dègrem</i> x1 (1 → <i>deguérem</i> en ms. C) <i>dègrets</i> x1 <i>degren</i> x3		<i>degueren</i> x1	
<i>estar</i>	estech x4	estegren x3 (1 → estigueren en ms. C)	estigué x1	estigueren/ estegueren x4	
<i>estrènyer</i>				estrengueren x1, estrenyeren x1	
<i>haver</i>	(h)ac(h) x83 (3 → hagué en ms. C.)	(h)agren x47	(h)agué x7 (1 → hach en ms. C)	(h)agueren x13 (2 → hagren en ms. C)	
<i>jaure</i>		jagren x1			
<i>moure</i>	moch x5	mogren x1	mogué x1	mogueren x5	
<i>plaure</i>	plach x21 (1 → plagué en ms. C)		plagué x1	plagueren x2, plaeren x1	
<i>ploure</i>	ploch x1				
<i>poder</i>	pòc(h) x28 (2 → pogué en ms. C)	pogren x17 <i>pogra</i> x3		pogueren x6 (1 → pogren en ms. C) <i>poguera</i> x1	
<i>tenir</i>	tench x11 retench x2	tengren x10		tenguéren x1	
<i>toldre</i>	tolch x1	tolgren x4 (3 → tolgueren en ms. C)		tolgueren x3	
<i>valer</i>		<i>valgra</i> x3		<i>valguera</i> x1 (→ <i>valgra</i> en ms. C)	
<i>venir</i>	vench x407 (12 → vingué en ms. C) covench x1	vengren x96 (24 → vengueren/ vingueren en ms. C)	vengué/ vingué x3	vengueren/vingueren x24 (7 vengueren → vengren en ms. C)	
<i>voler</i>	volch x49 (1 → volgué en ms. C)	volgren x28 (2 → volgueren en ms. C)	volgué x2 (2 → volch en ms. C)	volgueren x7 (2 → volgren en ms. C)	
Total	3SG.PST.PFV 612 = 97%		16 = 3%		628
		3PL.PST.PFV 213 = 75%		71 = 25%	284

Les xifres de la taula (16) tornen a demostrar la incidència en el *LF* de la variació morfològica. Es registren encara molt pocs exemples (3%) de la forma feble en la tercera persona del singular del passat perfectiu. En el plural, però, la variant feble ja ha avançat al nivell de 25%. Tingueu en compte que amb els radicals «PiTA» no velars, la variant feble de la tercera persona del plural ja és categòrica (13), mentre la variant feble en el singular no supera el 2,2%. En els totals de la taula (16) veiem la mateixa

tendència que hem vist en (13), això és, les formes noves són més freqüents en la categoria més marcada, el plural, que en el singular. Dit d'una altra manera, la freqüència en el discurs és un obstacle a la substitució analògica, que serveix a retardar l'evolució. Observeu que el ms. C, més recent d'una quarantena d'anys, ofereix més casos de «PiTA» feble, en general, però de tant en tant una forma forta de C correspon a una de feble en H.

4.2 El retrocés dels radicals «PiTA» terminats en sibilant

En la taula (13) hem vist un bon nombre d'exemples de variació entre un radical de «PiTA» sibilant i un altre model, siga de radical velaritzat, siga de radical igual al del sistema de present: *adux* etc., *dix* etc., *entès* etc., *près* etc., *respòs* etc., *romàs* etc. A través de l'època medieval s'anaven substituint els radicals sibilants amb els altres, generalment els velaritzats si aquests existien.

En l'evolució dels radicals «PiTA» hem observat que el reemplaçament de les formes antigues per les noves respecta l'escala de marcatge. Així la tercera persona del passat perfectiu antic perdura més tard que les altres persones, i el singular perdura més tard que el plural. El mateix principi regeix les freqüències relatives dins el text del *LF* en el cas del retrocés del radical «PiTA» terminat en sibilant, com veiem en la taula (17) que aporta les dades corresponents a quatre verbs prou freqüents en el text com per a facilitar xifres significatives.

(17) Variants de radical «PiTA» en el *LF* en quatre verbs amb radical terminat en sibilant

Verb	Passat perfectiu: forma antiga		%	Passat perfectiu: forma nova		%
(-)metre	3SG (-)mès	25	100			0
	3PL (-)meseren	8	23	3PL (-)meteren	27	77
	1PL (-)mesem	4	10	1PL (-)metem	36	90
prendre	3SG près	28	97	3SG prengué	1	3
	3PL preseren	16	73	3PL prengueren	6	27
	1PL presem	21	62	1PL prenguem	12	
				prenem	1	38
respondre	3SG respòs	44	100			0
	3PL resposeren	6	27	3PL responeren	16	73
	1PL resposem	3	7	1PL responem	43	93
romandre	3SG romàs	13	100			0
	3PL romaseren	6	67	3PL romangueren	3	33
	1PL romasem	1	10	1PL romanguem	9	90
Totals	3SG	110	99	3SG	1	1
	3PL	36	41	3PL	52	59
	1PL	29	22	1PL	101	78

En aquest cas (17), el marcatge reflecteix la freqüència textual de les formes de 3SG (56 %) i 3PL (44 %); la 1PL, però és la categoria més freqüent, en el *LF*, com correspon a una narrativa autobiogràfica que utilitza el plural reial. L'evolució cap a la forma nova, però, respecta el marcatge general, més aïnes que la freqüència relativa del mateix text: el percentatge més alt en la categoria més marcada (1PL), seguit per una categoria menys marcada (3PL), i en darrer lloc, la categoria menys marcada del tot (3SG), a penes afectada per la tendència nova. Cal, doncs, matisar la proposta de Maiden que parla (18) d'una

- (18) 'virtually exceptionless generalization that any morphological change affecting a PyTA root in one cell of the paradigm affects all the other specified cells'
(Maiden 2005: 143).

Més exactament, veiem que un canvi que afecta el radical «PiTA» comença a fer camí en les caselles més marcades del paradigma. El canvi pot trigar molt a afectar la casella menys marcada.

4.3 El verb *dar*

En el *LF* trobem les següents formes del «PiTA» de *dar*: *dé* 3SG.PST.PFV x2 (c488.19, c542.10), *deren* x3, *dés* x6, *déssem* x9, *dessen* x5. Compareu *deren* VSR x5, *dés* c.1200. Tals formes són quasi absents d'altres textos catalans. És possible veure-hi arcaïsmes, o occitanismes. De les 25 formes del radical *de-* en el ms. H del *LF*, 15 són reemplaçades en el ms. C per formes més 'catalanes' *donà*, *donaren*, *donàs*, *donàssem*, *donàssen*, *dàssem*.

5 Futur i condicional

5.1 Formes sincopades en la conjugació III

Per una regla de la fonologia històrica, una vocal no baixa en una síl·laba pretònica oberta no inicial devia elidir-se. Al fusionar-se un infinitiu amb el verb auxiliar *haver* següent, s'aplicava aquesta regla a la vocal temàtica de l'infinitiu, de forma que de *partir* + *ha* s'arribà a *parrà*. Prompte, però, es tendia a restituir la forma no sincopada de l'element infinitiu, per analogia (i) amb la forma que sorgia en el futur/condicional partit, com ara *partir-n'em*, (ii) amb el model de futur/condicional

dels verbs exempts de la síncope pel fet de tenir una obertura sil·làbica en la síl·laba pretònica que no podria combinar-se fonològicament amb la /r/, morfema de

l'infinitiu/futur/condicional, per exemple, *complirà, dormirà, obrirà, servirà*, etc., i (iii), amb el model del futur/condicional de la conjugació I, en la qual el futur/condicional es formava més palesament de l'infinitiu + un sufix. En el *LF* trobem encara unes quantes formes sincopades del futur i condicional, en variació amb les plenes, reformades (19). (També hi trobem, és clar, les formes sincopades que han sobreviscut fins a l'actualitat: *tenir – tindrà, venir – vindrà*, etc.)

(19) Verbs en el *LF* de la conjugació III amb alguna forma del futur/condicional sincopat

Verb	Futur/condicional sincopat	Futur/condicional no sincopat
<i>fallir</i>	falré	falirà faliria
<i>ferir</i>	ferrets ferran ferria	
<i>guarir</i>	gorré	
<i>morir</i>	morrets morria morriets	
<i>partir</i>	partrem x2 partrets x2 partran x2 partria x3 partriem x1 10	partirà x2 partirem x3 partiria x2 partiriem x2 partirien x2 11
<i>seguir</i>	segré x1	seguiré x1 seguirem x1 seguiria x1 seguiriem x1
<i>sentir</i>	sintrien	
<i>soferir/sofrir</i>	soffirriem	sofferria sofferriem

Comentari:

Fallir: *Falirà* ja al segle XIIIa; el radical sincopat *falr-* perdura fins al segle xva.

Corresponent a *faliria* ms. H, trobem *falrria* en el ms. C. que deu ser la forma de l'original.

Ferir: *Ferirà* etc. no s'atesta fins al segle xv.

Guarir: *Guarirà* etc. no s'atesta fins al segle xv.

Morir: El radical del futur/condicional de *morir* és el sincopat *morr-* per tota l'edat mitjana.

Partir: *Partirà* ja al s. XIIIb; *partrà* encara al segle xvb. Un cas de *partrem* → *partirem*, i un cas de *partrets* → *partirets* en el ms. C.

Seguir: *Seguirà* ja al segle XIIIa; *segré* (*LF*) pareix que és l'única forma al CICA del futur/condicional sincopat de *seguir*. És ben possible que siga ací un occitanisme. *Segré* és reemplaçat per *seguiré* en el ms. C.

Sentir: *Sentrà* ~ *sintrà* i també *sentirà*, etc. durant tota l'edat mitjana.

Sofrir: Les formes *sofferria* etc. poden no ser sincopades sinó heretades de l'infinitiu llatí *SUFFERE* > cat. *sofferre*. Tant *sofferir* com *soffrir* —les formes de l'infinitiu que trobem al *LF*— són formes analògiques, *soffrir* manifestant síncope de la -e- del radical /sofer-/

Segons el mateix principi, al costat dels infinitius heretats de la segona conjugació llatina, amb <e> tònica, existien des del començament futurs/condicionals sincopats, dels quals, més tard o més d'hora, s'extreien els infinitius plans actuals (20).

- (20) *cabere* – *cabrà*, etc., *cadere* – *caurà*, etc., *calere* – *calrà*, etc., *dolere* – *dolrà*, etc.,
habere – *haurà*, etc., *jacere* – *jaurà*, etc., *parere* – *parrà*, etc., *placere* – *plaurà*, etc.,
potere – *po(d)rà*, etc., *seer* – *seurà*, etc., *tener* – *tindrà*, etc., *valere* – *valrà*, etc.,
verere – *veurà*, etc., *volere* – *volrà*, etc.

5.2 Futur i condicional partit (*conseylar-vos-hia*) en contra del model amb clítics posposats (*conseylaria-us*)

A través del català medieval es mantenia el model del futur i condicional que anomenem ací «futur/condicional partit»: infinitiu + pronom clíctic + verb auxiliar (forma de *haver*), p.e. *conseylar-vos-hia*, en els contextos en què les regles sintàctiques no permetien que el pronom fos proclític al verb *vos conseylaria. El futur/condicional partit variava amb un model en què el futur/condicional fusionat anava seguit de pronoms enclítics: *conseylaria-us*. En el *LF* la variació entre aquests dos models està regida per un principi interessant. En les conjugacions més regulars (I i III) predomina molt el futur/condicional partit. En els verbs de la conjugació II que manifesten un sol tipus d'infinitiu d'accentuació plana, predomina amb molt el futur/condicional fusionat amb enclíctic. Essencialment segueixen el mateix model els verbs de la conjugació II amb infinitiu agut: *haver*, *poter*, *tener* ~ *tenir*, *veer* (*veure*), *voler*, més *venir* (verb de conjugació mixta que segueix el model de *tenir* en molts aspectes), amb variació només en el cas de *asseer* (*asseure*) i *plaer* (*plaire*). Pot semblar que hom cercava evitar senzillament el futur/condicional partit amb dues síl·labes àtones del tipus *de'fendre-*

nos-¹hien. Aquest resultat es podria aconseguir en principi amb l'infinitiu agut, p.e.

*veer-nos-hien, però aquesta solució s'adopta només en tres casos en el *LF* ((21d) *assaer-vos-em*, *plaer-vos-ha*, *plaer-nos-hia*) al costat dels 39 construïts sobre un radical *pla* (mai amb els verbs molt freqüents *haver*, *poder*, *tener* ~ *tenir*, *veer* (*veure*), *venir*, *voler*, sempre amb *haur-*, *por-*, *ten(d)r-*, *veur-*, *ven(d)r-*, *volr-*). El motiu de la preferència per a l'enclisi en el futur/condicional dels verbs de la conjugació II no pot ser, doncs, senzillament aquell motiu prosòdic.

(21) Variació en el *LF* del futur/condicional amb clític no anteposat

	Futur/ condicional partit	Futur/ condicional fusionat, amb enclític	% partit
a. Conjugació I	p.e. acordar-nos-hi-hem, semblar-m'ia 71	acordarien-se 1	99
b. Conjugació III	p.e. exir-vos-n'ets, conseguir-los-hia 14	grairets-ho ¹⁰ 1	93
c. Conjugació II infinitiu només <i>pla</i> ¹¹	acórrer-vos-an, defendre- nos-hien, vèncer-los-em 3	p.e. entendre-ho, pendriem-hi, i noteu vençrem-la, vençrem-los 32	9
d. Conjugació II etc. infinitiu agut	assaer-vos-em ¹² , plaer- vos-ha, plaer-nos-hia 3SG ¹³ 3	plaurà·ns plauria·ns i, p.e. porem-nos-ne, veurien- nos 39	7
e. Verbs <i>anar</i> , <i>dar</i> , <i>dir</i> , <i>fer</i>			
<i>anar</i>	anar-les-he anar-me-n'he x2 anar-hi-em (→ <i>anarem-hi</i> ms. C) anar-nos-n'em anar-se-n'à anar-vos-n'ets anar-hi-hia 1 anar-hi-iem 9	iré-y iré-me·n hirem-hi irem-nos-en iríem-nos-en irien-se·n 6	60
<i>dar</i>	p.e. dar-vos-em 17	darien-li 1	94

¹⁰ 80r11 c165.21 mss. CDEV *grahir-ho-ets*.

¹¹ Inclòs *ésser*: *seré-hi*, *serà-y*, *seran-ho*, *seria-hi*. Els altres són: *acórrer*, *combatre*, *defendre*, *entendre*, *metre*, *pendre*, *respondre*, *retre*, *vençre*.

¹² → *seurem-vos* en el ms. C.

¹³ → *plaria'ns* [sic] en el ms. C.

	Futur/ condicional partit	Futur/ condicional fusionat, amb enclític	% partit
<i>dir</i>	dir-hi-he dir-les-li-he dir-los-he dir-vos-é x2 dir-vos-ho-é dir-lus-hem dir-vos-ém x2, dir-vos- hem dir-los-híem 11	diré-hi x3, diré-y x1 diré-ls x3 diré-ls-ho 394.5 diré-us x7 (1 → <i>dir-vos-he</i> mss. CDEV) diré-us-ho direm-vos-ho 17	39
<i>fer</i>	fer-hi-é fer-ho-é fer-ho-he fer-lo-he fer-lo-us-he fer-n'é x2 fer-vos-he fer-la-li-ha fer-los-ha fer-ho-em x2 fer-l'em fer-n'an fer-l'ia fer-vos-ia fer-los-híem 17	farem-hi farem-ho farets-ho fariem-li fariem-lo fariem-los fariets-ho 7	71

En el cas del verb *anar* (21e), observeu que el futur/condicional partit es construeix sobre la base *anar*, mentre el futur/condicional fusionat més enclític es construeix sobre la base *ir-*. No existeixen, doncs, per exemple, ni **anarem-nos-en* ni **ir-nos-n'em*. En el *LF* el futur/condicional de *anar* sense cap clític és generalment del tipus *iré, irà, iria*, etc., si bé hi ha dos exemples de la forma *anaré*, i un de *anariem*. En el verb *dar*, el futur/condicional partit predomina en un 94 per cent. En el verb *dir*, el futur/condicional partit és minoritari (39%). Amb *fer*, torna a predominar el model partit (71%); observeu que el model partit es forma sobre l'infinitiu *fer*, mentre el model fusionat es forma sobre el radical *far* (igual que en la llengua actual). Noteu que els tres verbs *anar*, *dir* i *fer* proporcionen la majoria dels exemples de la variació en l'ordre dels elements.

6 Infinitiu: retrocés de *-er* tònic, i trasllat de conjugació II a III

En aquesta secció tornem l'atenció sobre la variació en la forma dels infinitius, en primer lloc, dels heretats de la segona conjugació llatina, els quals s'han anat reemplaçant per formes d'acord amb el model regular de la segona conjugació catalana (heretada de la tercera llatina). A més de reduir les dues subclasses a una, eliminant la variant minoritària, aquest canvi tendeix a regularitzar la relació entre el radical propi de

l'infinitiu i el radical propi del futur i del condicional, els quals ja eren iguals en la gran majoria dels verbs, amb les excepcions acabades de esmentar en la secció 5.1.

(22) Variació en la forma de l'infinitiu en el *LF*

Infinitiu variant 1	Infinitiu variant 2	Infinitius arcaics modernitzats en ms. C o ms. H	Comentari
-er tònic			
as(s)eer x3, assaer x1 (+ assaer-vos-ém)	aseure x1	H aseer → C asseure, H assaer- vos-em → C seurem-vos	darrers casos de <i>asseer</i> en <i>CICA</i>
caer x1	caure x2	(H lexaren-se caer → C saltaren)	exemples de <i>caer</i> fins al xvb (Bíblia)
jaer x1	jaure x6	H jaer → C jaure	<i>jaer</i> fins a Reg San xva
(plaer-vos-ha, plaer-nos-hia)	plaure x1		<i>plaer</i> MCV xiva primer exemples de <i>plaure</i> LF, Reint xiva
tener x2	tenir x22	H tener → C tenir x2; C tener → H tenir	<i>tener</i> fins a xva (EFA), <i>tenir</i> ja XIII (UB)
retener x11	retenir x11	H retener → C retenir x9	<i>retener</i> només fins a xiva; <i>retenir</i> ja XIIIb (varis)
trer x6	traure x16 retraure x3	C trer (DE treer, V traer) → H traure	<i>trer</i> HO fins a LOCav (xvb); <i>traure</i> a partir de XIIIb
veer x49, veser x1	veure x1	H veser → C veura, H veer → C veure x1	<i>ve(z)er</i> fins a xva; <i>veure</i> a partir de XIIIb (Alcoi)
75	63		
Trasllat de II a III			
conquerre x1	conquerir x18	H conquerre → C conquerir; C conquerre → H conquerir x1	<i>conquerre</i> LJ XII – LSM xivb
fúger x1	fugir x5	H fúger → C fugir	<i>fúger</i> fins a xivb (CrM)
líger x1	ligir x3	H líger → C legir	<i>líger</i> de XIIa fins a xivb (EdEpJC)
ociure x2	oceir x1		<i>ociure</i> general; <i>oceir</i> construït analògicament sobre PST.IPFV <i>oceia</i> , cf. <i>oceïren</i> , <i>oceís</i> CrD
(proferre)	proferir x3	C proferre → H proferir x1	un cas de <i>proferre</i> LRGir xivb
recúyler x2	recuytir x11, recollir x1	H recúyler → C recullir x2	<i>recúller</i> fins a xivb (CrM); <i>recollir</i> ja XIIIb
règer x1		H règer → C regir	<i>règer</i> fins a xvb (LOCav); <i>regir</i> ja XIIIb
romandre x2	romanir x11	H romanir → C romandre	Un sol cas de l'etimològic <i>remaner</i> en VSR (XIIIb). En el s. XIIIb <i>romanir</i> predomina sobre <i>romandre</i> en la proporció 91 %; en el xiva, 71 %; en el xivb, 73 %; en el xva, 56%. Després, el verb esdevé obsolet, reemplaçat per <i>restar</i> .

En la taula (22) indiquem en negreta la variant palesament preferida en el *LF*, quan n'hi ha. Generalment en el *LF* es prefereix ja la variant més moderna, però l'antiga *veer* encara manté la preferència gairebé absoluta. En uns quants casos, és clar, la variant

antiga no és precisament la pròpiament etimològica: exemples són *caer* < *CADĒRE (cp. francès antic *cheoir*) ← llatí clàssic CĀDĒRE, *trēr* ~ *traer* < *TRACĒRE (cp. portuguès *trazer*), llatí clàssic TRĀHĒRE (o bé *trēr* és analògic de *fer*, com si vinguera de *FAC'RE). Entre els exemples de la terminació en *-er* o *-re* àton, que passa a un infinitiu de la conjugació III, la variant *recúyler* tampoc pot ser heretada < RECOLLĪĜĒRE, si bé el seu origen analògic no és del tot evident. Els motius analògics del trasllat de la conjugació II a la III són quelcom complexos; en deixem la investigació més profunda per a una altra ocasió.

7 Observacions finals

En la secció 2 hem comentat elements de variació en l'expressió de les categories morfosintàctiques de persona, temps, i mode. En l'evolució de la llengua, s'ha tendit a unificar les expressions de persona de forma que siguen independents d'altres categories, de temps o de mode. Les formes innovadores de les desinències del passat perfectiu en *-r-* formen part d'aquesta evolució; en el *LF*, però, no veiem encara sinó formes noves de la primera persona del plural: *-rem*, on la categoria de persona/nombre està caracteritzada per *-m* inalterada. En l'expressió de la segona persona del plural de l'imperatiu, la desinència especial *-t* que marca aquesta categoria modal encara està representada, minoritàriament, en el *LF*, i continua en proporció minoritària a través de l'edat mitjana. La secció 6 també tracta de la flexió afixal, de la categoria «infinitiu»; en part es tracta de la tendència, mai no portada al seu punt final, d'unificar les terminacions *-er* tònica i *-re/-er* àtona, heretades de la segona i la tercera conjugació llatina respectivament, a favor de la variant àtona. En part es tracta de la tendència a traslladar uns quants verbs de la conjugació II catalana a la III («pura»), la qual cosa implica la introducció de la terminació *-ir* de l'infinitiu.

Les seccions 3, 4, i 5.1 s'ocupen majorment de variació en la forma dels radicals verbals. Molts verbs, especialment en la conjugació II i en la III «pura», heretaven dues o més variants del radical, siga perquè ja existien variants en llatí (radical del «perfectum» distint del «imperfectum»), siga perquè l'evolució fonològica aportava diversitat en el radical del temps present segons que la terminació començava en una vocal posterior or anterior. En aquest cas, la tendència en la evolució del català ha estat doble. Per una banda —tendència minoritària— s'ha tendit a unificar el radical segons el model del radical de la primera i segona persones del plural del present d'indicatiu i

altres categories que tenien el mateix radical (cas de *metre* i d'*estrènyer*, *plànyer*, etc.). Per altra banda, veiem una gran extensió, ja ben encarrilada a l'època del *LF*, del model que proporciona dues variants del radical: una amb element velar /-g-/ o /-(s)k-/, d'origen divers, en el «morfoma PiTA» i el «morfoma L» (i eventualment en el participi passat), i l'altra variant, sense element velar, en les altres categories morfosintàctiques. Aquest segon model ha arribat al seu màxim punt d'expansió actualment en varietats populars valencianes. La tendència a «velaritzar» en el «morfoma L» (§ 3.1) es veu avançada en el *LF* poc més enllà del punt on havia arribat la llengua a l'inici del període literari. En el «morfoma PiTA» (§ 3.2) la variació en el *LF* el demostra a mig camí entre l'estat primitiu que coneixem del segle XIII i l'estat evolucionat de finals de l'edat mitjana. Hem vist també variació en la forma del radical del futur i del condicional de la conjugació III, on el *LF* testimonia la tendència a establir un radical invariant igual a l'infinitiu.

En la secció 5.2 hem vist variació en l'ordre dels morfemes gramaticals dels elements del futur/condicional més pronoms clítics que testimonia dos estadis de la gramaticalització d'aquesta nova formació romànica, composta d'infinitiu més forma flexionada del verb auxiliar *haver*.

En general, el panorama de la morfologia verbal en el ms. H del *LF* correspon més aïnes, creiem, a la llengua del període de la confecció del manuscrit (1343), tal com la coneixem d'obres coetànies, que no a l'estadi de la llengua del tercer quart del segle XIII quan el monarca devia planejar i fer redactar la versió primitiva dels seus *Feits*.

Bibliografia

- ARONOFF, Mark (1994): *Morphology by itself. Stems and inflectional classes*. Cambridge, MA. MIT Press.
- BRUGUERA, Jordi (1991): *Llibre dels fets del rei En Jaume*. 2 vol. Barcelona. Barcino.
- CICA = TORRUELLA, Joan (dir.) *Corpus Informatitzat del Català Antic*.
<http://lexicon.uab.cat/cica/index.php>
- COM2 = RICKETTS, Peter T. & Alan REED (2005): *Concordance de l'Occitan Médiéval*, Turnhout. Brepols (CD-ROM).
- GIANNINI, Gabriele & Marianne GASPERONI (2006): *Vangeli occitani dell'infanzia di Gesù. Edizione critica delle versioni I e II*. Bologna. Pàtron.
- MAIDEN, Martin (2001): "A strange affinity: 'perfecto y tiempos afines'", *Bulletin of Hispanic Studies* (Liverpool) 78, pp. 441-464.
- (2004): "Verso una definizione morfologica delle lingue romanze. La nuova fisionomia morfologica del romanzo", *Aemilianense. Revista Internacional sobre la Génesis y los Orígenes de las Lenguas Romanes* (Logroño) 1, pp. 357-404.
- (2005): "Morphological autonomy and diachrony", *Yearbook of Morphology 2004*, pp. 137-175.
- WHEELER, Max W. (2008a): "The evolution of a morpheme in Catalan verb inflection". Paper presented at OxMorph1: First Oxford workshop on Romance verb morphology, 27-28 August 2008.
- (2008b): "Paths of analogy and explanation in the evolution of the weak preterite of the e-conjugation in Western Romance". Paper presented at Oxford FORUM of Iberian Studies: «Variation and Change in Ibero-Romance», 26-27 November 2008.

Resum

El text del *Llibre dels fets* manifesta un alt grau de variació morfològica (com ho fan molts altres textos medievals). Prenem aquesta variació com a punt de partida per explorar fenòmens d'interès en l'evolució de la morfologia verbal que hem observat a través del corpus CICA, oferint alguna interpretació de les freqüències relatives en el *LF*. També prenem en consideració elements de variació entre el manuscrit més antic H (1343) i el segon ms. del segle XV, el ms. C (1380). Els temes investigats són: 1. afixos innovats: el passat perfectiu en *-r-*, el passat perfectiu perifràstic, la desinència de la segona persona del plural en l'indicatiu i subjuntiu (*-ts ~ -u*), i en l'imperatiu (*-t ~ -ts*); 2. els radicals velaritzats (a) en el «morfoma L» (1SG del present d'indicatiu més tot el present de subjuntiu), i (b) en el «morfoma PiTA» ('pretèrit i temps afins'); 3. altres canvis en el «morfoma PiTA»: el reemplaçament de les formes «fortes» (rizotòniques) per les «febles» (arrizotòniques), i el retrocés dels radicals terminats en sibilant; 4. futur i condicional: (a) formes sincopades en la conjugació III (p.e. *partrà*), (b) futur i condicional partit (*conseylar-vos-hia*) en contra del model amb clítics posposats (*conseylaria-vos*); 5. infinitiu: retrocés de *-er* tònic, i trasllat de conjugació II a III.